

BAZI TÜRK ANDLAŞMALARINA GÖRE ANGARYA HAKKI VE YASAKLANMASI

Seha L. MERAY

Devletler hukukunda, geniş anlamıyla, angarya hakkı (*ius angariae*), bir Devletin, harp veya şiddetli bir buhran halinde, ülkesinde bulunan ve yabancı Devlet vatandaşlarına ait gemilere, demiryolu malzemesine, uçaklara, her çeşit taşıtlara, askerî maksatlarla kullanılabilen her türlü eşyaya, sahiplerinin rızası olmaksızın el koyması ve bunları kendi maksatları için kullanmasıdır. (1). Uygulamada, Devletlerin taşıt ve eşya ile birlikte, gemi adamlarına da «el koymaları», tarihî gelişim içinde görülmekte ve Devletler hukukunda da tanınmaktaydı.

Angarya hakkının kullanılmasının kendi vatandaşlarına zarar vermesini önlemek üzere, Devletler, iki-taraflı anlaşmalarla, bu hakkın düzenlenmesi, sınırlandırılması ve yasaklanması yoluna gitmişlerdir. Bunun örnekleri Osmanlı andlaşmalarında da vardır.

Osmanlı andlaşmaları incelendiği zaman, angarya hakkının, esas itibariyle, tüccar gemileri ve gemilerin adamlarıyla ilişkin olarak sınırlandırıldığı görülmektedir. Bu andlaşmalarda, angarya hakkına konu olan şeyler de çeşitli deyimlerle belirtilmektedir. Bunlar arasında asker, cephane, top, mirî eşya bulunduğu gibi, bazı andlaşmalarda sadece «angarya» terimi kullanılmakta, bazılarında ise, sayılanlardan başka ve ek olarak, «ve bunun emsali mühimmatı

(1) Angarya hakkı konusunda genel olarak bknz: Meray, S.L., *Devletler Hukukuna Giriş*, cilt II, ikinci bası, Ankara, 1962, sh. 515-516 ve buradaki bibl.

saire», «âhâr hususat», «ve sair hizmette istihdam», «bir güna bahane» ile el koyma belirtilmektedir. Bazı andlaşmalarda, gemi ya da gemi adamlarını kullanmak üzere zorlamanın, cebretmenin, rencide etmenin yasaklanması da, angarya hakkının önemli unsuru olan rıza dışı el koymayı belirtmekte, gemi sahiplerinin veya kaptanların rızası ile yapılan el koymalar, böylece, angarya hakkının şümülü dışında kalmaktadır.

Osmanlı andlaşmalarında angarya hakkı ile ilgili hükümlere gelince, böyle bir hükmü Avusturya ile 1060 Cemaziyülevvel (1650) tarihinde akdedilmiş andlaşmanın 9 ncu maddesinde görmekteyiz. Bu maddede, «Devlet-i müşarinüleyhin tüccar sefinelerini mirî eşya tahmili ve asker nakli veyahut âhâr husus için ahz sadediyle rencide etmiyeler» (2) denilmektedir. Danimarka ile yapılmış Zilkade 1070 (1660) tarihli andlaşmanın 6 ncı maddesinde de şu hüküm vardır: «Asker ve top ve cephe ve bunun emsali mühimmat nakilçün Danimarka sefayinine cebrolunmaya.» (3)

Benzer şekilde kaleme alınmış, İspanya ile 1190 (1776) andlaşmasının 9 ncu maddesinde ise ayrıca «sair hizmette istihdam olunmak» da yasaklanmaktadır: «Tarafeynin sefayini asker ve cephe naklinde ve sair hizmette olunmak üzere cebrolunmalar.» (4)

Toskana ile yapılmış 1148 (1735) tarihli andlaşmanın 7 nci maddesinde, anlaşılan Devletler, kendi vatandaşlarını, angarya hakkının kullanılmasına karşı koruma amacını gütmektedirler:

...ve tarafeyn-i muahideynin hiç biri sahih tebaasından diğerini sefinesinde bulunan melâh veyahud yolcuları bir

(2) *Mecmua-i Muahedat*, cilt III, sh. 140. Benzer bir hüküm için bknz. Avusturya ile Şaban 1130 (1717) andlaşması, madde 11. *Ibid.* cilt III, sh. 118.

(3) *Ibid.* cilt I, sh. 56. Esas itibariyle aynı şekilde kaleme alınmış olan Prusya ile 1174 (1760) andlaşmasının 3 ncü maddesinde «asker ve top ve cephe ve bunun emsali mühimmat-ı saire» denilmektedir. *Ibid.* cilt I, sh. 87.

(4) *Ibid.* cilt I, sh. 217. Venedik'le yapılmış Zilkade 1112 (1701) andlaşmasının 25 nei ve Cemaziyülevvel 1113 (1701) andlaşmasının 13 ncü maddelerinde Venedik'ten gelen gemilerin «Memalik-i mahrusamda hizmete tutmayup nice geldilerse gemileriyle gideler» denilmektedir. *Ibid.* cilt II, sh. 171, 203.

gûna bahane ile istihdama icbar edemeyüb ancak metbu-
ları kendu tebaasını istihdam edebile. (5)

Angarya hakkının düzenlenmesini ve yasaklanmasını daha it-
raflı bir şekilde yapan andlaşmalara geçmeden önce, Hollanda ile
yapılan ve angarya hakkını kısa ve kesin bir şekilde yasaklıyan
1091 (1680) andlaşmasına işaret etmek gerekir. Bu andlaşmada,
«Nederlanda» gemilerini «bazı ankarya (ankariye??) için alıkomı-
yalar ve ankarya teklif etmeyeler...» denilerek, Osmanlı Devleti-
nin yetkisi sınırlanmaktadır. (6).

Daha sonraları, Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan 1245
(1830) tarihli andlaşmanın 8 nci maddesinde, angarya hakkı ya-
saklanırken, etraflı bir şekilde angarya hakkının unsurları da be-
lirtilmektedir :

Devleteyn tüccar sefayini kapudanları ve sahipleri ve
bunların mutemedleri hüsn-ü rıza ve ihtiyarlarıyla sefine-
lerini icare mail ve kail olmadıktan sonra fuzulî ahz ve
derunlarına asker ve cephanе ve mühimmat-ı seferiye
vaz ve tahmil olunmak caiz olmıya. (7)

Portekiz'le 1259 (1843) tarihli andlaşmanın 14 üncü madde-
sinde de aynı konu şu şekilde kaleme alınmıştır :

Devleteyn sefayini kapudanları ve sahipleri asakir ve cep-
hane ve mühimmat-ı seferiye'nin sefineleri derununa tah-
mil ve nakle hiç bir vakitte icbar olunmayup ol bapta
merkumlara teklif olunup da işlerine elvermeyen mukave-
latı kabul etmemek yed-i ihtiyarlarındadır. (8)

(5) *Ibid.* cilt II, sh. 46. Aynı andlaşmanın 13 ncü maddesi şöyledir: «Toskana
tüccar sefineleri mirî eşya tahmili veyahut asker nakli için cebr ve rencide
olunmaya.»

(6) *Ibid.* cilt II, sh. 105.

(7) *Ibid.* cilt II, sh. 5.

(8) *Ibid.* cilt I, sh. 306. Benzer bir hüküm için bknz: Belçika ile 1254 (1838)
andlaşmasının 14 ncü maddesi. *Ibid.* cilt I, sh. 187.

Benzer bir hüküm, biraz farklı bir kaleme alınışla, Lübek - Bremen - Hamburg Cumhuriyetleri ile 1255 (1839) tarihinde akdedilmiş andlaşmanın 15 nci maddesinde vardır :

Hiç bir hal ve vakitte tarafeyn tüccar sefayini sahipleri ve kapudanları memalik canibinden gemilerini asakir ve mühimmat-ı harbiye naklinde istihdama icbar olunmayup ve bu bapta kendulerine arz olunacak mukavelatı işlerine elvermediği halde red ve adem-i kabule kadir olalar. (9).

Daha yakın tarihlerde Meksika ile yapılmış 1282 (1865) tarihli andlaşmanın 24 üncü maddesinde de şöyle denilmektedir :

Tarafeyn-i muahedeyn sefayin-i ticariyesinin eshab ve kapudanları hiç bir halde sefineleriyle asker ve mühimmat ve âlât ve edevat-ı saire-i harbiye nakline icbar olunmayacak ve hatta bu bapta kendulerine vukubulup işlerine elvermeyecek tekâlifi red etmekte muhtar olacaktır. (10)

(9) *Ibid.* cilt III, sh. 46.

(10) *Ibid.* cilt II, sh. 31. Devletler hukukunun diğer bazı konuları üzerinde, Türk andlaşmalarına dayanan incelemeler Dergimizin önceki sayılarında yayınlamıştır. Bknz: Meray, «Bazı Türk Andlaşmalarında Hudutlarla İlgili Hükümler», S.B.F.D. 1960, cilt XIII, sayı 2, sh. 37-93; «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Komşuluk Münasebetleri», *Ibid.* 1960, C. XV, sayı 2, sh. 94-147; «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Hudut Uyuşmazlıklarının Çâzüm Yolları», *Ibid.* 1960, C. XV, sayı 3, sh. 11-28; «Bazı Türk Anlaşmalarında Denizde Dostluk, Selâmlaşma, Kazaya Uğramış Gemilere Yardımla İlgili Hükümler», *Ibid.* 1961, C. XVI, sayı 2, sh. 77-92; A. Gündüz ÖKÇÜN, «Bazı Türk Andlaşmalarına Göre Toprak Kazanma ve Kaybetmenin Yurttarlık Üzerine Etkisi», *Ibid.* 1961, C. XVI, sayı 1, sh. 221-244. Bu yazıda olduğu gibi diğer yazılarda da, andlaşmalarla ilişkin olarak hicrî tarihlerin milâdî tarihlere çevrilmesinde şu eserdeki cedveller gözönünde tutulmuştur: Faik Reşit UNAT, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Genişletilmiş 3 ncü basım, Ankara, 1959, Türk Tarih Kurumu yayını VII Seri No 37.